

ВІДГУК

офіційного опонента доктора юридичних наук, професора кафедри конституційного права та порівняльного правознавства юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет» Бєлова Дмитра Миколайовича на дисертаційне дослідження Панкратової Анастасії Сергіївни «Виконання актів органів конституційного контролю: порівняльно-правовий аналіз», поданої на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 08 Право за спеціальністю 081 Право

Актуальність теми дослідження. Виконання всіма суб'єктами правовідносин приписів, викладених у рішеннях суду, які набрали законної сили, утверджує авторитет держави як правової. Також обов'язкове виконання судового рішення є необхідною умовою реалізації конституційного права кожного на судовий захист, тому держава не може ухилятися від виконання свого позитивного обов'язку щодо забезпечення виконання судового рішення задля реального захисту та відновлення захищених судом прав і свобод, законних інтересів фізичних та юридичних осіб, суспільства, держави. Позитивний обов'язок держави щодо забезпечення виконання судового рішення передбачає створення належних національних організаційно-правових механізмів реалізації права на виконання судового рішення, здатних гарантувати здійснення цього права та обов'язковість судових рішень, які набрали законної сили, що неможливо без їх повного та своєчасного виконання.

Правова природа рішень конституційних судів безпосередньо залежить від процедури конституційного судочинства. Так, у зарубіжній практиці регулювання конституційного провадження, як і класичного провадження, належить до компетенції законодавця, у більшості випадків органічний (наприклад, Німеччина, Іспанія, Франція, Італія). Незалежність органів конституційної юстиції від інших органів державної влади у визначенні правил власної організації та функціонування визначає специфіку ухвалених ними рішень.

У своїй практиці Конституційний Суд України зазначає, що «виконання судового рішення є невідокремним складником права кожного на судовий захист і охоплює, зокрема, визначений у законі комплекс дій, спрямованих на захист і поновлення порушених прав, свобод, законних інтересів фізичних та юридичних осіб, суспільства, держави; обов'язкове виконання судового рішення є доконечною умовою реалізації конституційного права кожного на судовий захист, тому держава не може ухилятися від виконання свого позитивного обов'язку щодо забезпечення виконання судового рішення задля

реального захисту та поновлення захищених судом прав і свобод, законних інтересів фізичних та юридичних осіб, суспільства, держави; визначений у законі порядок забезпечення державою виконання судового рішення має відповідати принципам «верховенства права» (правовладдя) та справедливості, гарантувати конституційне право на судовий захист».

Таким чином, держава для забезпечення виконання судового рішення має насамперед запровадити дієвий, а не ілюзорний юридичний механізм здійснення судового контролю за виконанням судового рішення, який дозволить особі, на користь якої ухвалено судове рішення, домогтися його виконання, щоб реально захистити та поновити права, свободи та інтереси, що зазнали порушення внаслідок ухвалення рішень, учинення дій або бездіяльності органами публічної влади, їх посадовими і службовими особам.

Дисертаційна робота виконана на кафедрі процесуального права Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича відповідно до плану наукових досліджень кафедри відповідно до наукової теми кафедри «Процесуальне право: теоретико-правові засади, нормативно-правове забезпечення та перспективні напрямки розвитку» (державний реєстраційний номер 0120U103394).

Тему дисертації затверджено рішенням Науково-технічної радою Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій. Здобувачкою в дисертаційному дослідженні було застосовано цілу низку як загальних, так і спеціальних методів наукового дослідження дали змогу досягти обґрунтованості, переконливості, достовірності авторських положень і висновків. Теоретико-методологічна база роботи містить у собі обґрунтування обраних підходів, характеристику принципів та аналіз обраних методів дослідження. Предмет дослідження обумовив застосування комплексного, діалектичного, системного, структурно-функціонального та інформаційного підходів. Відповідно до зазначених підходів, дослідження базується на принципах системності, цілісності, структурності тощо. Підходи та принципи знаходять своє тактичне втілення у методах дослідження. Поставлені задачі досягнуто за допомогою методів дослідження, які за ступенем узагальнення даних про об'єкт пізнання можна класифікувати на філософські, загальнонаукові та спеціальні. Предмет дослідження передбачає застосування діалектичного, системного, комплексного, структурно-функціонального підходів, що зумовили цілісність, системність та структурованість

дисертаційної роботи. Дані підходи втілені у методах дисертаційного дослідження, а саме: порівняльно-правового дослідження, за допомогою якого проведено аналіз основних моделей темпоральної дії в часі рішень конституційних судів, порівняльно-правовий аналіз компетенції конституційних судів, яких дозволив з'ясувати специфіку правової природи рішень органів конституційного контролю, особливості виконання актів, відобразити зарубіжний досвід правового регулювання виконання рішень органів конституційного контролю (підрозділи 1.1, 1.2, 2.1, 2.2, 3.1, 3.2). Рішення конституційних судів у справах про тлумачення конституції та визнання актів такими, що не відповідають конституції рішень, проаналізовано та консолідовано за допомогою формально-юридичного методу. Формально-юридичний метод застосовувався при дослідженні теоретичних підходів до розуміння сутності виконання актів органів конституційного контролю, правової природи актів органів конституційного контролю (підрозділи 1.1, 1.2, 2.1, 2.2, 3.1, 3.3). Філософські методи використовувались у всіх розділах дисертації. За допомогою діалектичного методу розритий зв'язок виконання рішень з реалізацією компетенції конституційних судів (підрозділи 1.1, 2.1), цей метод сприяв виявленню загальних особливостей природи виконання рішень конституційних судів; історичний метод використовувався при дослідженні генези поняття «виконання актів органів конституційного контролю» (підрозділ 1.1); аксіологічний метод застосовувався при аналізі рішень конституційних судів зарубіжних країни та рішень Європейського суду з прав людини як нормативно-ціннісного взірця у діяльності національних органів конституційного контролю (підрозділ 1.1, 3.1.).

У першому розділі «Теоретико-правові основи дослідження виконання актів органів конституційного контролю» у процесі дослідження запропоновано розуміти, що якщо рішення конституційного суду є остаточним і не є обов'язковим для виконання, тобто рішення є лише рішенням на папері, може виникнути правовий вакуум. Парламент повинен негайно переглянути положення закону, які було визнано неконституційним рішенням конституційного суду. Роздумуючи про виконання рішень конституційного суду, частими є випадки, коли рішення не виконується. Один із таких факторів спостерігаємо, що пільговий період для виконання рішення та зміни конституційних положень закону. Ще одна перешкода в реалізації Рішень Конституційного Суду – це відсутність санкцій для правотворчих інститутів, які ігнорують і не виконують рішення, тому що Конституційний суд не має інструменту чи виконавчого органу, який гарантує виконання рішення.

А.С. Панкратова зазначає, що майже всі європейські держави на даний час створили органи конституційного контролю, в тій чи іншій мірі і в різний спосіб. Хоча не існує єдиної європейської моделі такого перегляду, є принаймні одна характеристика, яка, на нашу думку, спільна для цих держав, а саме той факт, що перегляд конституційності є не монопольним переглядом у руках одного суду, а спільним. Спільне, перш за все, тому, що конституційне право саме по собі, в кожній національній правовій системі, спільний законом: хоча не всі суди безпосередньо застосовують Конституцію, воно завжди є для них фундаментом і джерелом натхнення. Конституційний контроль є спільним ще й тому, що в багатьох європейських державах Конституція є безпосередньою частиною блоку законності, за застосування якого адміністративні судді несуть відповідальність, коли закон не втручається між актом, переданий судді, і Конституцією, але цей екран сам по собі вже не є непереборним або немінучим. Перегляд конституційності все ще залишається спільним переглядом, оскільки всі національні суди несуть відповідальність за його реалізацію або, принаймні, беруть участь у розгляді справ у Конституційному Суді та виконанні його рішень. Нарешті, розгляд конституційності спільний, оскільки, коли національні суди застосовують права і свободи, гарантовані конвенцією, вони не можуть ігнорувати існування прав і свобод, проголошених їхньою національною конституцією, з яких вони черпають своє існування та легітимність.

У розділі 2 *«Процедурні аспекти виконання актів органів конституційного контролю в Україні»* дисертантка роз'яснює, що у конституційному провадженні існують процесуальні інститути та інструменти забезпечення виконання судових рішень і, як наслідок, наявність у рішеннях конституційних судів властивості виконання. Саме обов'язковість та остаточність судових рішень, у тому числі конституційних, дозволяє їх прирівнювати до норми права, тобто до загальнообов'язкового правила поведінки. У рішеннях, висновках Конституційного Суду України можуть бути визначені порядок і строки їх виконання. Водночас юридична природа актів органу конституційного контролю має особливості в залежності від питання, яке в них вирішується.

А.С. Панкратова зазначає, що під конституційним контролем розуміються всі методи, які можуть гарантувати відповідність правових норм тексту Конституції. Він прагне надати реального ефекту верховенству Конституції, яка є вищою правовою нормою.

Контроль за конституційністю законів, прийнятих народними представниками, є істотною складовою конституційного контролю. Він становить важливий

елемент у встановленні справжнього верховенства права, оскільки робить можливим нейтралізацію або припинення дії неконституційних законів.

Розділ 3 «Зарубіжний досвід виконання актів органів конституційного контролю» авторка досліджує європейський досвід виконання актів органів конституційного контролю. У деяких державах конституційні суди можуть видавати всі необхідні накази для виконання своїх рішень, у тому числі давати вказівки іншим органам влади (Ірландія, Мальта, Україна, Сполучені Штати) або принаймні вказувати орган, відповідальний за виконання та умови застосування рішення (Німеччина, Словенія). В Іспанії Конституційний суд може визначати, хто повинен виконувати винесення рішення та, якщо необхідно, постанова щодо випадків виконання. Таким чином, він може надіслати попередження органу влади, щоб покласти край труднощам виконання.

Різноманітність форм конституційної юрисдикції призводить до різноманітності наслідків рішень і способу їх виконання. Наприклад, превентивний або навіть абстрактний контроль створюватиме менше труднощів у виконанні, ніж контроль, який здійснюється в окремих випадках, але породжує судження загального масштабу.

Достовірність і новизна наукових положень, висновків і рекомендацій. Дисертаційна робота є комплексним науковим дослідженням порівняльно-правового аналізу доктрини та законодавства виконання актів органів конституційного контролю. Належне та своєчасне виконання рішень конституційних судів залежить від функціональної взаємодії вищих органів публічної влади й обсягу конституційно-правового регулювання проблеми виконання.

Відзначимо, найбільш суттєвими науковими положеннями у пропонованій дисертації є:

- запропоновано класифікацію країн Європейського Союзу, які запровадили різні моделі темпоральної дії рішень конституційних судів, а саме: німецька модель, яка запровадила зворотну дію в часі рішення конституційного суду; австрійська модель, яка передбачає дію рішень конституційних судів на майбутнє, та іспанська модель, що поєднує ефект «ex tunc» і скасування та відстроченої дії норми в майбутньому. Практика всіх конституційних судів показує, що це гнучкість суду, щоб відхилятися із загального правила, яке є найважливішим, а не початковий вибір для будь-якої з трьох основних

категорій (тобто ефект *ex nunc*, *ex tunc* або *pro futuro*). Щоб уникнути прогалин правового регулювання законодавець може внести зміни до норми, яка розглядається конституційним судом та уникнути порушення, що є поширеним обґрунтуванням для застосування ефекту *ex nunc* або *pro futuro*. Потреба в гнучкості спільна для кожного правового порядку і стає очевидною при дослідженні практики конституційних судів;

- удосконалено специфічні властивості актів органів конституційного контролю, а саме: неможливість оскарження, остаточність, обов'язковість та виконання. Доведено, що, незважаючи на існування різноманітних систем конституційного контролю, саме такі властивості як обов'язковість і виконання дозволяють прирівнювати рішення конституційних судів за силою їх впливу до норми права, тобто відповідають загальнообов'язковому правилу поведінки;
- визначено ознаки спеціального статусу рішень конституційних судів: конституційний суд у власних рішеннях зобов'язаний зберігати незалежність, незважаючи на будь-який тиск з боку інших гілок влади, установ, засобів масової інформації, суспільства чи окремих зацікавлених груп; конституційний суд має проявляти ініціативу в роз'ясненні своєї ролі та своїх рішень суспільству, реалізуючи їх сприйняття та важливість громадськості; конституційний суд має бути послідовним у своїх рішеннях і поміркований у використанні доступних засобів судового захисту, діючи при цьому як найсильніший демократичний механізм забезпечення дотримання конституційних прав і свобод громадян і прав людини в цілому;
- положення, що європейський досвід виконання рішень конституційних судів не є одноманітним, у країнах Європейського Союзу виконання судових рішень регулюється у різні способи на розсуд держави. Деякі європейські країни - Болгарія, Естонія, Латвія, Люксембург - не мають жодних стандартів у цій сфері виконання рішень конституційних судів. В той же час проаналізовано досвід виконання актів Конституційного Трибуналу Республіки Польща як негативний в країнах Європейського Союзу, оскільки через конституційний суд відбувається легалізація конституційно сумнівних законодавчих актів, які були прийняті парламентською більшістю. Детально проаналізовано автономну концепцію виконання рішень або роздільне виконання рішень органу конституційного контролю.

Практичне значення одержаних результатів дисертаційного дослідження полягає в можливості їх використання:

у науково-дослідній сфері - як основи для поглиблення наступних наукових досліджень процедури, моделей виконання актів органів конституційної юрисдикції;

у законодавчій діяльності - як теоретико-правове підґрунтя для вдосконалення чинного законодавства України шляхом внесення змін і доповнень, спрямованих на удосконалення конституційно-правового регулювання виконання актів Конституційного Суду України;

у навчальному процесі – при підготовці підручників з конституційного права, актуальних проблем конституційного судочинства, при їх викладанні у вищих юридичних навчальних закладах;

у правовиховній діяльності- для підвищення правової культури громадян та громадянського суспільства.

Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації та в опублікованих працях. Основні положення та висновки дисертаційного дослідження викладені у 8 наукових працях, зокрема, у 4 статтях, опублікованих у фахових виданнях України з юридичних наук, а також у 4 тезах доповідей на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях.

Дисертаційне дослідження є самостійною науковою працею авторки. Усі висновки, рекомендації та пропозиції авторки, зокрема й ті, що характеризують наукову новизну дисертаційного дослідження, одержані авторкою особисто. У дисертації не використовувались ідеї та розробки, що належать співавторам. При використанні праць інших учених для аргументації окремих положень дослідження обов'язково вказано посилання на відповідні праці.

Дискусійні положення дисертаційної праці. Переважна більшість висновків і пропозицій, наведених в дисертації є належним чином аргументованими. Разом із тим, слід відмітити й наявність дискусійних положень:

1. На сторінці 44 дисертаційного дослідження, А.С. Панкратова зазначає: «Слід чітко розуміти, що якщо рішення конституційного суду є остаточним і не є обов'язковим для виконання, тобто рішення є лише рішенням на папері, може виникнути правовий вакуум. Парламент повинен негайно переглянути положення закону, які було визнано неконституційним рішенням конституційного суду. Роздумуючи про виконання рішень конституційного суду, частими є випадки, коли рішення не виконується. Один із таких факторів

спостерігаємо, що пільговий період для виконання рішення та зміни конституційних положень закону. Ще одна перешкода в реалізації Рішень Конституційного Суду – це відсутність санкцій для правотворчих інститутів, які ігнорують і не виконують рішення, тому що Конституційний суд не має інструменту чи виконавчого органу, який гарантує виконання рішення. Однак конституційні суди мають інструменти, за допомогою яких забезпечується верховенство конституції та баланс між повноваженнями органами державної влади». На прилюдному захисті слід окреслити які інструменти виконання рішень країн ЄС можна запровадити в Україні?

2. У підрозділі 2.1 «Правова природа рішень конституційних судів» дисертанткою аналізуються обов'язковість та остаточність рішень конституційних судів через призму офіційної конституційної доктрини. На с. 93 даного підрозділу авторка зазначає: «що питання про правову природу актів Конституційного Суду спірне: одні вважають ці акти джерелами права, інші не визнають їх такими». Відповідно виникає питання яку позицію займає дисертантка та чому?

3. А.С. Панкратова розкриває питання виконання рішення Конституційного Суду України по конституційним скаргам, аналізує судову практику. Так, на с. 190 авторка зазначає: «Тому касаційна скарга особи була задоволена частково. Це свідчить про системну проблему щодо перегляду судових рішень за результатами визнання положень законів неконституційними. Відповідно, ця проблема потребує вирішення шляхом диференції перегляду за виключними обставинами в залежності від специфіки проваджень. На нашу думку, потрібно у процесуальних кодексах детально врегулювати це питання та провести розмежування за колом осіб». Тому виникає питання про та яким чином можна вирішити цю проблему і відновити порушене конституційне право особи?

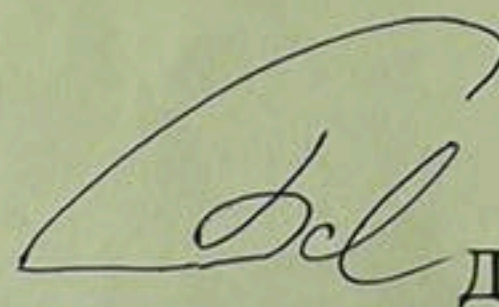
Відсутність порушення академічної доброчесності. Дисертаційне дослідження є самостійною науковою працею авторки. Усі висновки, рекомендації та пропозиції авторки, зокрема й ті, що характеризують наукову новизну дисертаційного дослідження, одержані авторкою особисто. У дисертації не використовувались ідеї та розробки, що належать співавторам. При використанні праць інших учених для аргументації окремих положень дослідження обов'язково вказано посилання на відповідні праці.

Висновок. Дисертаційне дослідження Анастасія Сергіївна Панкратова «Виконання актів органів конституційного контролю: порівняльно-правовий аналіз» є актуальною, завершеною та самостійною працею, яка виконана з

використанням відповідних методів дослідження, має теоретичне та практичне значення. Робота відповідає вимогам пунктів 6, 7, 8, 9 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 (із змінами, внесеними згідно з Постановою Кабінету Міністрів України №431 від 21.03.2022 р., №502 від 19.05.2023 р., № 507 від 03.05.2024 р.), а її авторка Панкратова Анастасія Сергіївна заслуговує на присудження йому ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент:

доктор юридичних наук,
професор кафедри конституційного права та
порівняльного правознавства
юридичного факультету
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

 Д.М.Белов

